

Секція 2

СЕМАНТИКА, ЛІНГВОКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ПЕРЕКЛАД

Козачук А. М.,
старший викладач кафедри практики та методики
навчання англійської мови Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

ОНОМАСТИЧНА СИСТЕМА НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ АНДРЕ НОРТОНА (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ “THE TIME TRADERS”)

У статті наведено огляд наявних класифікацій складових частин ономастичної системи. Здійснено вибірку онімів, вжитих у тексті аналізованого художнього твору, та їх класифікацію за семантичними ознаками згідно з актуальними критеріями поділу на групи. Проаналізовано та обґрутовано мовностилістичну функцію онімів у тексті.

Ключові слова: ономастика, ономастична система, оніми, наукова фантастика, мовностилістична функція.

Вже не перше десятиліття в Україні великого значення надається вдосконаленню вивчення іноземних мов відповідно до сучасного контексту світової глобалізації. Існує ряд причин, з яких вивчення іноземних мов потребує оптимізації та переосмислення підходів до організації цього процесу. У результаті тривалого наукового пошуку виникла нова галузь мовознавчої науки – когнітивна лінгвістика, яка досліджує не лише мову як знакову систему, але й взаємодію мови із свідомістю. Засвоєння мови відбувається більш ефективно, якщо мову розглядати як інструмент доступу до процесів мислення [1, 39].

Актуальність теми цієї розвідки полягає у тому, що з одного боку мова є механізмом пізнання, з іншого – дослідження мови художнього тексту допомагає глибше виявити закономірності функціонування мови в цілому. Крім того, вивчаючи мову комплексно, формуючи комунікативну компетенцію, необхідно приділяти велику увагу її складовим, зокрема країнознавчій компетенції. При формуванні країнознавчої ком-

петенції ми завжди маємо справу з такою складовою лексикону, як система власних назв, які є засобом і спілкування, і пізнання. Незважаючи на те, що ономастичну систему мов почали досліджувати ѹще у давні часи, про що говориться у дисертаційній роботі Л. Литвин [2, 3], у наш час ономастикон як складова мови продовжує привертати увагу не лише вчених мовознавців, але і філософів, літературознавців, географів.

Попередньо проаналізувавши джерельну базу, можемо зазначити, що вивченню ономастики приліили увагу багато вчених. Так, власні географічні назви досліджували Д. Бучко, Ю. Карпенко, В. Котович, С. Черняхівська, Г. Шило та інші. Дослідженням загальних проблем семантики власних назв займалися А. Білецький, І. Железняк, Н. Подольська, Б. Серебреніков, О. Суперанська, В. Шульгач та інші. Вивченю особливостей функціонування власних назв у художній літературі присвячували свій науковий доробок Л. Андреєва, Л. Белей, К. Ірієханова, В. Калінкін, В. Михайлів, Т. Олійник, О. Фонякова та інші.

Незважаючи на це, система власних назв, як явище, містить у собі багато недослідженого. Тому завданнями нашої розвідки є зробити суцільну вибірку та здійснити класифікацію всіх онімів повісті Андре Нортон «*The Time Traders*» а також визначити стилістичні особливості вживання деяких груп онімів.

Для здійснення класифікації наявних у творі онімів вважаємо за необхідне навести дефініції основних лінгвістичних понять, якими ми будемо оперувати у дослідженні. Так, згідно з думкою українського мовознавця М. Кочергана, **ономастика** — розділ мовознавства, наука про власні назви [3, 187]. Англомовний розділ Вільної енциклопедії містить більш поясне визначення: ономастика — це наука про будь-які власні назви та їх походження [4]. Відоме також тлумачення вузького значення терміну — сукупність усіх власних назв мови, хоча для цього вживають здебільшого терміни «**ономастична система**», «**ономастична лексика**» та «**ономастикон**» [2, 4; 5; 6, 17].

Ономастикон будь-якої мови не є монолітним. Наприклад, Ю. Карпенко та багато інших мовознавців поділяють власні назви на дві основні групи: **антропоніми** (імена людей) та **топоніми** (географічні назви) [7, 81], хоча існують і більш широкі класифікації. Так, М. Кочерган розрізняє не лише антропоніми та топоніми, але і **теоніми** (назви божеств), **зооніми** (клички тварин), **астроніми** (назви небесних тіл), **космоніми** (назви зон космічного простору та супірів), **хрононіми** (назви відрізків часу, пов'язані з історичними подіями), **ідеоніми** (назви об'єктів духовної культури), **хрематоніми** (назви об'єктів матеріальної

культури) та ін. [3, 187], хоча ця класифікація також не є вичерпною. Зокрема, у праці Л. Дуки знаходимо назву сорту рослини — фітонім, назву природного явища — анемонім, назву товару — прагматонім, назву міста — урбонім [8, 4–17].

При цьому вважаємо за необхідне звернути увагу на використання нового для мовознавчої науки терміну, вперше вжитого В. Калінкіним. Мається на увазі «поетовім» — це онім, вжитий у художньому тексті. У зв'язку з цим Т. Віntonів користується термінами «топопоетонім», «антропоетонім» на позначення окремих видів топонімів та антропонімів відповідно [9, 3], але деякі інші вчені для позначення цих понять використовують більш традиційні терміни «топонім» та «антропонім» [8; 2].

Оскільки тема нашої статті пов'язана саме з конкретним художнім твором, наведемо коротку довідку про автора та сюжетну лінію повісті *The Time Traders*. Андре Нортон — псевдонім американської письменниці Еліс Мері Нортон (1912–2005), яка працювала у жанрі наукової фантастики; бібліографія її творів налічує понад 320 назв [10]. Повість *The Time Traders*, яка входить до однайменної серії, була написана у 1958 р. У творі описано діяльність спеціального секретного підрозділу «західних» силових структур, які діють на противагу радянським («червоним») спецпідрозділам, метою яких є взаємна контррозвідка — своєрідне змагання за лідерство у польотах у космос. Приховані боротьба відбувається паралельно у наш час та у далекому минулому, куди головні герої потрапляють за допомогою спеціальної «пластини» — так званої машини часу [11]. При цьому особливо цікавими, на нашу думку, є два факти: 1) у творі показана боротьба між двома частинами світу, розташованими по різні боки від «Залізної завіси», що може бути наслідком того, що книгу було написано у часи «холодної війни»; 2) лідерство у космічній гонці також зображене письменницею до того, як людина вперше здійснила космічний політ.

Використовуючи метод суцільної вибірки, ми систематизували масив усіх онімів, що зустрічаються у тексті повісті (понад 90 різних назв), і спробували здійснити їх класифікацію. Так, серед всього масиву слід виділити особливо великі групи лексем. До таких належать антропоніми (43), топоніми (25) та етноніми (14). Розглянемо вибрані оніми детально, поділивши їх на дрібні підгрупи.

Серед антропонімів можна виділити 24, що є власними іменами персонажів, що існують у теперішньому часі, серед яких 6 позначають імена (*Ross, John, Gordon, Kurt* та ін.), 18 — прізвища (*Murdock, Kelgaries, Ashe, McNeil* та ін.). 12 антропонімів позначають імена персонажів, що існували у доісторичні часи (*Lal of the Quick Tongue, Cassca, who is the First*

Sower, Frigga, Foscar, Tulkka та ін.). Крім того, текст містить 3 антропоніми, що є іменами сучасних персонажів, які працюють у доісторичних часах під прикриттям (*Assha, Rossa, Macna*). Вони є іменами тих самих персонажів, що і *Gordon Ashe, Ross Murdoch* та *McNeil* відповідно. У тексті також зустрічаються 2 антропоніми на позначення історичних персоналій (*Genghis Khan, Alexander*) і 2 антропоніми на позначення прізвиськ, які головні персонажі дали прибульцям з космосу (*Funny-face, Baldy*).

Серед топонімів також можна виділити ті, що є сучасними назвами географічних об'єктів, та такі, що вживаються під час розгортання сюжетної лінії у доісторичні часи. Серед сучасних назв зокрема виділяємо назви континентів (*Europe, Asia, Africa*), півкуль та регіонів (*the Western Hemisphere, the Rhineland, Siberia, the Baltic, the New World, the Fertile Crescent*), країн (*Mexico, Britain, Spain, England, China*), штатів (*New York State, Kansas*), водойм (*the Tigris River, the Baltic Sea*), населених пунктів (*East Berlin, Agincourt*), інших географічних об'єктів (*the North Pole, Cape of Good Hope*). Серед топонімів, що вживаються у зв'язку з доісторичними часами, знаходимо назви населених пунктів (*Nodren's village, Dorhta's town, Munga's town*), назви священних об'єктів (*the Old Place*), а також назви об'єктів сучасних спецслужб, що існують у доісторичні часи (*Outpost Gog, the hidden North American post*).

Наявні у тексті етноніми також підлягають класифікації. Серед них є назви народів та національностей, котрі існують у наш час (*an Indian, the Tartars, Oriental*), історичні назви народів, що залишили багато пам'яток культури (*the Vikings, the Romans, the Incas, the Mayas, the Aztecs, the Celts*), і таких, про які мало відомо (*the Downs farmers, the ax people*). Зокрема, слід виділити декілька назв, що вживаються для позначення народності, представниками якої нібито є головні персонажі, що працюють у доісторичній епосі під прикриттям (*Beaker traders, Beakermen, Beaker merchants, Beaker folk*). Також вживається онім на позначення всіх мешканців планети Земля (*Terrans*).

Крім того, у тексті повісті можна виділити групу хрононімів (*the Bronze Age, the early Stone Age, the Middle Ages*), теонімів (*Lurgha, the Great Mother, the Mother Earth, Tulden*), космонімів *Space*, хрематонімів (*Sputnik, Muttnik*).

Як бачимо з наведених результатів класифікації, автором приділено багато уваги подробицям, пов'язаним з місцем та часом розгортання подій сюжетної лінії, що з лінгвістичної точки зору реалізовано за допомогою досить великої кількості різновидів онімів.

Також можемо говорити про явище ономастичної синонімії у творі, оскільки серед наведених онімів є декілька груп зі спільним референтом

(наприклад, *Assha* і *Gordon Ashe* позначають одну і ту саму людину; *Beaker traders*, *Beakermen*, *Beaker merchants*, *Beaker folk* використовуються для позначення однієї спільноти тощо).

Розглянемо мовностилістичні особливості вживання деяких онімів з точки зору когнітивної лінгвістики. Так, головні герої твору — громадяни США — є позитивними персонажами. Відповідно, їх імена є цілком звичними для англомовних націй — *Murdock*, *Kelgaries*, *McNeil*, *Ross*, *John*, *Gordon* та ін. За сюжетом повісті для роботи під прикриттям потрібні люди, зовні схожі на представників різних національностей. Таким чином, для створення повнішого уявлення читачем представників різних національностей, автор дає специфічні, більш харктерні імена іншим персонажам: тим, що задіяні у проекті часів монголо-татарського панування — *Hodaki* та *Feng*, тим, що знаходяться серед вікінгів — *Jansen*, *Van Wyke*. Це дає уявлення про політичний склад команди, що працює над проектом, а відповідно і про політичний склад населення США, громадянами яких є перераховані персонажі та автор повісті. Серед негативних персонажів є німець на ім'я *Kurt Vogel* та росіянин *Kirschov*. Вживання типових онімів для позначення прізвищ цих національностей (*Vogel* перекладається з німецької як «птах», *Kirschov* має типове для російських прізвищ закінчення) пов'язане, перш за все, з періодом так званої «холодної війни» — як протистоянням США та СРСР, а також експансією Радянської системи тоталітарного управління державою до Європи, зокрема до Німеччини. Крім того, оскільки у час написання твору Німеччина була поділена на 2 частини, принадлежність персонажа саме до цієї національності створює додаткову інтригу і утруднює розуміння позитивної чи негативної сутності персонажу.

У доісторичні часи персонажі мають, як правило, лише імена без прізвищ (*Lal*, *Cassca*, *Frigga*, *Foscar*, *Tulka*), належать до різних племен. Крім того, нами вже було зазначено, що головні персонажі користуються іменами *Assha*, *Rossa*, *Masna*, які є варіантами іх справжніх імен та прізвищ (*Ashe*, *Rass*, *McNeil*), але не виділяються авторкою серед інших доісторичних імен.

Антропоніми *Genghis Khan*, *Alexander* виконують референційну функцію і допомагають читачеві краще зорієнтуватися в історичних епохах. Оніми на позначення прибульців з космосу (*Furry-face*, *Baldy*) є не їх власними іменами, а прізвиськами, семантична мотивація яких наводиться в описі прямо у цьому ж розділі. Прізвисько *Furry-face* автор дає прибульцеві з великою кількістю волосся на обличчі [11, 143], а *Baldy* — «прибульцеві з лисою головою» [11, 144]. Саме така мотивація в утворенні прізвиськ та відсутність або незнання автором (а отже і

читачем) власних імен прибульців може, по-перше, підкреслювати велику відмінність між людською та інопланетною расою, по-друге — викликати завідомо негативну налаштованість читача.

У розділах повісті, які описують доісторичні події, зустрічаються декілька теонімів — *Lurgha, the Great Mother, the Mother Earth, Tilden*. Всі вони є іменами язичницьких богів, що виявляє деякі світоглядні політеїстичні погляди доісторичних людей. окрім слід відзначити теоніми *the Great Mother* та *the Mother Earth*, вживання яких увиразнює опис переходу суспільства до матріархату.

Вжиті у тексті повісті топоніми можна умовно поділити на групи відповідно до виконуваної у тексті стилістико-семантичної функції. Так, є велика група топонімів, що позначають географічні об'єкти в екстрапреморальний площині — *Europe, Asia, the Western Hemisphere, Siberia, Britain, Spain, New York State, the Baltic Sea, East Berlin*, та інші. Але їх можна у свою чергу поділити на 2 підгрупи відповідно до зв'язку їх з основними персонажами та сюжетною лінією твору. Такі топоніми, як *Europe, the Western Hemisphere, the Baltic*, позначають місця, в яких безпосередньо відбуваються події, тобто їх функція у тексті — реальна. Інші топоніми (*East Berlin, Mexico, the Tigris River, New York State, Kansas* та ін.) виконують референційну функцію. У творі вони згадуються лише у прямій мові персонажів і таким чином лише допомагають читачеві краще уявити локалізацію подій, що відбуваються, походження деяких персонажів тощо.

Інша група топонімів позначає географічні об'єкти, яких не існує у наш час, але вони існують у доісторичні часи, тобто у творі з'являються у темпоральній площині. З них можемо зазначити назви населених пунктів (оїконіми): *Nodren's village, Dorhta's town, Munga's [town]* (примітка наша). Як бачимо, всі вони мають форму бісубстантивного сполучення типу генетив+номінатив, де головне слово стоїть на другому місці і є іменником у загальному відмінку, а на першому місці знаходиться його детермінант у вигляді іменника-власної назви у родовому відмінку. Така структура оїконімів зумовлена тим, що автором показані події, які відбуваються у доісторичні часи, у час переходу від первісного до робовласницького суспільного ладу, що підкреслює наявність різних племінних ватажків, імена яких носили у тому числі і населені пункти, відтак цей мовний засіб використовується для створення колориту показової епохи.

Крім цього, текст містить топонім *Outpost Gog*, яким позначено штучно створений населений пункт, який насправді є замаскованим спостережним пунктом. Існуючи у доісторичні часи, поселення насправді, згідно із сюжетом, було створене сучасними американськими

спецслужбами, тому його назва має відмінну від інших ойконімів структуру.

Це одна досить велика група онімів — це етноніми. З них лише етнофолізм *the reds* виконує реальну функцію і вживається з негативним стилістичним забарвленням для підкреслення негативності персонажів. Інші етноніми вживаються суто референційно.

Таким чином, у повісті «*The Time Traders*» створено художньо пепреконливе відображення реального світу у двох часових вимірах. З цією метою авторкою повісті використано різні типи власних назв, які виконують стилістико-семантичну функцію маркування художнього хронотопу твору й характеристики ментальності його персонажів. Можемо стверджувати, що вжиті у творі оніми можуть бути класифіковані за критерієм семантичних відтінків, а також що деякі з них утворюють синонімічні ряди. Гадається, подальше дослідження системи власних назв у творах наукової фантастики відкриває значні перспективи для доповнення корпусу наукових даних про ономастику германських мов.

ДЖЕРЕЛА

1. Д. Попова, И. А. Стернин. — М. : АСТ: Восток – Запад, 2007. — 314 с.
2. Литвин Л. В. Ономастична система художньої прози (на матеріалі французьких романів XIX – ХХ ст.); автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. / Л. В. Литвин. — К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. — 21 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підруч. для студ. філолог. спец. вищ. навч. закл. / М. П. Кочерган. — К. : ВЦ «Академія», 2004. — 368 с.
4. Onomastics // Wikipedia : Free Encyclopedia. — [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/Onomastics>
5. Ономастика // Вікіпедія: Свободная енциклопедия. — [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Ономастика>
6. Марченко Н. В. Північнонімецькі топоніми слов'янського походження : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. В. Марченко. — К. : Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2005. — 19 с.
7. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: навч. посіб. / Ю. О. Карпенко. — К. — Одеса : Вища школа, 1983. — 190 с.
8. Дука Л. І. Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Л. І. Дука. — Дніпропетровськ : Дніпропетр. нац. ун-т, 2002. — 18 с.

9. Вінтонів Т. М. Рольна онімія як засіб образності в історичній оповіді: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Т. М. Вінтонів. — Донецьк : Донецьк. нац. ун-т, 2008. — 19 с.
10. Andre Norton // Wikipedia, the free encyclopedia. — [Електронний ресурс] Режим доступу:
http://en.wikipedia.org/wiki/Andre_Norton
11. Andre Norton. The Time Traders — Cleveland & New York: The World Publishing Company, 1958. — 224 p.

Ономастическая система научной фантастики

Андрэ Нортон (на материале повести «The Time Traders»)

В статье осуществлён обзор современных классификаций компонентов ономастической системы. Сделана выборка онимов, употреблённых в тексте проанализированного художественного произведения, и их классификация по семантическим признакам в соответствии с актуальными критериями распределения их по группам. Проанализирована и обоснована стилистическая функция онимов в тексте.

Ключевые слова: ономастика, ономастическая система, онимы, научная фантастика, стилистическая функция.

**Onomastic system of the science fiction by Andre Norton
(on the basis of The Time Traders tale text)**

The article covers existing classifications of components of onomastic system. The proper names used in the text of the analysed piece of science fiction have been selected and classified in accordance with their semantic features under grouping criteria. The linguistic and stylistic function of the used proper names has been analysed and substantiated.

Key words: onomastics, onomastic system, proper names, science fiction, stylistic function.